

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ
СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Pss1-M20z групи
спеціальності 053 Психологія
Марчак Тетяна Андріївна

Науковий керівник:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Гоцуляк Наталія Євгенівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ.....	9
1.1. Мовна свідомість у контексті когнітивної лінгвістики та психології.....	9
1.2. Ставлення людини до мови та мовної дійсності в українській ментальності.....	15
1.3. Основні передумови формування мовної свідомості у студентів.....	25
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ.....	34
2.1. Програма та методи експериментального дослідження мовної свідомості у юнацькому віці.....	34
2.2. Психологічний аналіз мовної свідомості та її психологічних чинників у студентської молоді.....	46
Висновки до першого розділу.....	63
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ.....	64
3.1. Психологічні напрями та умови формування мовної свідомості у юнаків та дівчат.....	64
3.2. Методичні рекомендації щодо формування мовної свідомості у студентів українських закладів вищої освіти.....	76
Висновки до третього розділу.....	95
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Постановка проблеми. Перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету Іван Огієнко акцентував увагу на тому, що без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без мовної свідомості немає нації, а без свідомості нації – немає державності як найвищої громадянської організації, у якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення. Наведена його теза повною мірою акцентує актуальність проблеми, пов'язаної із формуванням мовної свідомості у студентів.

Особливої уваги заслуговує аналіз психологічних особливостей формування мовної свідомості, що широко описується у дослідженнях з психологічної лінгвістики. У психолінгвістичних роботах кінця ХХ – початку ХХІ століття для позначення тем психолінгвістичних симпозіумів і конференцій активно використовується термін-словосполучення «мовна свідомість» (Етнокультурная специфика языкового сознания, 1996; Языковое сознание: формирование и функционирование., 1998). Це свідчить про те, що зазначене словосполучення стало зручним терміном для об'єднання фахівців-науковців психолінгвістичного спрямування.

Враховуючи багатоаспектність психологічних досліджень свідомості, які подані в енциклопедичних працях В. М. Аллахвердова, В. П. Зінченко, О. М. Леонтьєва, В. В. Налімова, С. Пріста, Г. Ханта, А. В. Фурмана тощо, в якості дослідницьких аспектів опису психологічних досліджень свідомості особистості можуть бути обрані три головні, а саме: історико-психологічний, що відображає змістовну і логіко-предметну площину; процесуально-динамічний, який відбиває реальний процес отримання і нагромадження психологічного знання, детермінований сукупністю факторів та ідей; персоналістичний, що розкриває роль суб'єкта психологічної думки та індивідуальний характер світосприйняття дослідника.

Інтеграцією зазначених аспектів аналізу виступають парадигмальні призми, які вибудовують послідовність досліджень свідомості у низці провідних напрямів, як-от: методологія рефлексивності (С. Л. Рубінштейн); функціоналізм (У. Джемс); глибинна психологія (А. Адлер, Р. Ассаджолі, З. Фрейд, К. Юнг); біхевіоризм (У. Джеймс, Е. Толмен, Б. Скіннер); гештальтпсихологія (К. Левін, Е. Йенш, Ф. Перлз); когнітивна психологія (Ж. Брунер, Дж. Гібсон, У. Найссер, Л. Фестингер); гуманістична психологія (Дж. Морено, К. Роджерс, К. Ясперс, В. Франкл); екзистенціальна психологія (Дж. Бьюдженталь, С. Волинський, А. Ленгле, Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом); трансперсональна психологія (С. Гроф, Дж. Ліллі, Ф. Капра, К. Уілбер); сучасний етап дослідження свідомості та її новочасний канон (В. М. Аллахвердов, А. В. Фурман), А. Ю. Агафонов, Д. О. Леонт'єв, О. М. Лозова) тощо.

Зазначені концептуальні призми пояснення феномену свідомості як психологічного і мовного понять мають на меті вибудувати координатну площину чисельних психологічних досліджень свідомості і класифікувати наявні у психології та лінгвістиці академічні та практичні погляди на феномен свідомості на певному системотворчому рівні з максимальною науковою обґрунтованістю.

Термін «мовна свідомість» хоча і став певною мірою активно уживаним, проте залишається недостатньо чітко й однозначно визначеним. Необхідно більш глибоко зрозуміти, у чому суть мовної свідомості, які можливості вона відкриває для дослідницької сфери, на чому акцентує в галузі дослідницьких проблем, а також у чому полягає семантична різниця між поняттями «свідомість» – «мовна свідомість», як формується «мовна свідомість» на різних вікових рівнях, гендерних, ментальних тощо. Зокрема нас цікавить, як формується мовна свідомість у студентському віці, оскільки ця проблема ще не має всебічного висвітлення у сучасних психолого-лінгвістичних дослідженнях. Необхідність пошуку ефективних психолого-лінгвістичних і педагогічних умов формування мовної свідомості студентів у

навчально-виховному процесі вищого навчального закладу визначила вибір теми: *«Психологічні особливості формування мовної свідомості у студентів»*, яка є актуальною.

Мета нашого дослідження: на основі теоретичного аналізу та емпіричного експериментального вивчення особливостей формування мовної свідомості визначити психологічні напрями та засоби формування мовної свідомості у студентів в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти.

Для досягнення мети дослідження передбачалося розв'язання таких **завдань:**

1) здійснити теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до визначення сутнісних та змістових характеристик мовної свідомості у лінгвістиці та когнітивістиці та її місце серед інших подібних за значенням понять;

2) визначити психолого-педагогічні передумови формування мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти;

3) дослідити рівень сформованості мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти;

4) розробити методичні рекомендації щодо оптимізації формування мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – сформованість мовної свідомості у студентів закладу вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади формування мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти.

При написанні кваліфікаційної роботи магістра ми використовували такі методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація при вивченні вітчизняних і зарубіжних психологічних, лінгвістичних, когнітивних, педагогічних, філософських та науково-методичних літературних джерел для узагальнення різних поглядів на проблему

дослідження, розкриття сутності та змісту сутності національної мовної свідомості;

- емпіричні: спостереження, анкетування, аналіз результатів діагностики

з метою вивчення рівня сформованості мовної свідомості студентів та визначення умов підвищення ефективності формування їхньої національної мовної свідомості.

Методологічною і теоретичною базою дослідження є: провідні положення теорії пізнання, особистості, діяльності, розробленої провідними психологами, лінгвістами, когнітивістами, філософами, етнологами, культурологами теорії етносу, концепції мовної свідомості, яка розкриває її сутність, структуру і функції. В основу кваліфікаційної роботи магістера також покладено теорію цілісного педагогічного процесу, концепції етнокультурної та етнопедагогічної освіти студентів; застосовані системний, комплексний, особистісно-діяльнісний підходи до процесу формування мовної свідомості студентів.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі таких навчальних закладів: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Дослідженням було охоплено 100 студентів освітнього рівня «бакалавр»; вік студентів – 18-21 рік; гендерно – 62 особи жіночої статі, 48 осіб – чоловічої статі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані положення та висновки сприятимуть оптимізації національного навчально-виховного процесу у вищій школі та можуть бути застосовані викладачами психології і лінгвістики в лекційних курсах із дисциплін «Практикум із загальної психології», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Загальна психологія», «Психологія кризових станів», «Психологія консультування», «Психологічні проблеми в

екстремальних ситуаціях», «Когнітивна психологія», «Психолінгвістика», «Когнітивна лінгвістика», «Соціолінгвістика», «Етнолінгвістика» тощо.

Апробація результатів магістерської кваліфікаційної роботи.

Окремі положення кваліфікаційного дослідження апробовано та обговорено у вигляді доповідей на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (2021 рік, м. Кам'янець-Подільський), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова і нація. Перспективи розвитку в період глобалізаційних процесів» (03 листопада 2021 року, м. Хмельницький), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (15 лютого 2022 року, м. Кам'янець-Подільський), XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (23 квітня 2022 року, м. Кам'янець-Подільський) (Сертифікати участі додаються).

За результатами участі здійснено публікації:

Марчак Т.А. Значення слова як одиниці індивідуальної свідомості (психолінгвістичний аспект). *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2022 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 211-214.

Марчак Т.А. Особливості значеннєвого розмежування понять «свідомість» і «мовна свідомість». *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2022 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 96-99.

Марчак Т., Якимович О. Психолінгвістика і ціннісні орієнтації особистості. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 297-301.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків апробації матеріалів наукового дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Мовна свідомість – невід’ємна складова соціальних, філософських, моральних, економічних, політичних, естетичних, духовних та інших переконань, що визначають природу, рівень і властивості духовного розвитку національно-етнічної групи.

Мовна свідомість, може існувати водночас начебто дещо особисте, приватне, і як громадська свідомість. У першому варіанті, вона належить одній окремій особі, демонструє на собі віддзеркалення її індивідуальності, її особистісних поглядів, думок, вражень, рис характеру, тощо. Коли ж беруть до уваги суспільну свідомість, то віддаляються взагалі від усього особистісного, індивідуального, власного, й беруть за основу вивчення поглядів, ідей, як характерних та притаманних для даного суспільства взагалі, так і для певної соціальної групи окремішно.

Індивідуальна та суспільна мовна свідомість тісно пов’язані, між ними відбувається постійна та інтенсивна взаємодія та взаємовплив.

Визначено такі типи мовної свідомості: а) повсякденний тип мовної свідомості, який характеризується єднанням ментальних і архетипних, свідомих і несвідомих елементів мовної свідомості; б) теоретичний тип мовної свідомості – це науково аргументовані чи мистецько-осмислені переконання, задуми, плани, світоглядні орієнтації, які розкривають розумовий потенціал нації, її змогу на ґрунті рефлексів до самоствердження і самоопанування; в) державно-політичний ступінь мовної свідомості. У будь-якої нації зазначений тип мовної свідомості розвинутий відповідно до властивостей її історичного маршруту, етапу національного процесу, своєрідних установ державотворення, політичного ладу, рівня розвитку цивільного суспільства тощо. За обсягами охоплення духовної дійсності цей тип вельми поступається теоретичному та повсякденному, адже тут

концентруються тільки ті ідеї, плани, доктрини, замисли, теорії які відображають політичні, громадські, правові зацікавлення нації.

2. Розроблено модель та методичні рекомендації щодо оптимізації формування мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти. Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу. Національно-патріотичне виховання студентської молоді засобами мови, мовної свідомості необхідно здійснювати за такими напрямками: державним, соціальним, військовим, психолого-педагогічним, правовим.

3. Експериментальне дослідження сформованості мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти проводилося анонімним анкетуванням, методом випадкової вибірки. Перший метод дослідження: методика «Двадцять тверджень», або «Хто я і моя мова?» М. Куна та Т. Макпартленда дає змогу зробити висновок, що серед опитаних респондентів 70% – мають сформовану мовну свідомість. Другий метод дослідження – шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з українською мовою, Н.М. Лебедева дозволив здійснити експрес-діагностику результатів, пов'язаних із почуттям етнічної приналежності. За даною методикою 13% – опитаних відчують гордість за свою мову, 50% опитаних відчують спокійну впевненість, а значить мають національну і мовну свідомість. Отже, експериментальне дослідження показало середній рівень сформованості мовної свідомості студентів.

4. Розроблено модель формування мовної свідомості студентів. Культурно-історичний модуль моделі становить три етапи: 1 етап – «Дослідження» – проведення досліджень: вивчення архівних документів, пошук та інтерв'ю очевидців, аналіз та систематизація історичного матеріалу; 2 етап – «Краєзнавець» – розробка і проведення екскурсійних

маршрутів, створення віртуальних екскурсій напрямками: давня історія етнографії України, історія професійно-технічної освіти, та відвідування музею навчального закладу; 3 етап – «Експозиція» – поповнення фондів музею, оновлення та розширення виставок.

Морально-естетичний модуль становить три етапи: 1 етап – «Знай світ мови» – ознайомлення з історичними традиціями та різними техніками творчості, моделювання мистецьких об'єктів через ідеологічний та творчий дизайн, вивчення композиційних прийомів; прогнозування результатів їх роботи; 2 етап – «Творчої спільноти» – формування культури комунікації в колективі, налагодження комунікації та розвиток організаційних здібностей, прояв лідерських якостей; 3 етап «Підготовка до професійної діяльності» – набуття вмінь та навичок для виконання певних видів робіт, спрямованих на розширення і розвиток професійних здібностей і можливостей, необхідних для майбутніх працівників та фахівців.

5. Методичні рекомендації щодо формування мовної свідомості студентів в умовах закладу вищої освіти поєднують такі завдання: розширення знань про історію свого народу і його мову, формування шанобливого ставлення до неї; становлення громадянської позиції щодо мови; участь у громадському житті; формування інтересу до української мови і культури; збереження та розвиток національних традицій декоративно-прикладної творчості; застосування національного колориту у професійній діяльності.

Досягнення цих завдання необхідно забезпечити за допомогою певних форм роботи, а саме: науково-дослідна діяльність; експедиції; екскурсії; науково-практичні конференції; екскурсії різної тематики тематичні зустрічі з ветеранами, учасниками подій, знаменитими людьми; виставки, конкурси; творче об'єднання студентів в тематичні гуртки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абільдінова Ж. Б. Мовна свідомість як психолінгвістичний феномен. *Неофілологія*. 2018. Т. 4, № 14. С. 33-43.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. Москва: Флинта: Наука, 2016. 282 с.
3. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
4. Богдан С. К. Мовний етикет як елемент мовної картини світу волинян *Дивослово*. 2001. № 10. С. 11-14.
5. Баронин А.С. Этническая психология. Киев: Тандем, 2010. 264 с.
6. Бессонова О. Гендерний аспект оцінного тезауруса: експериментальне дослідження [Електронний ресурс]. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8352/97/> (дата звернення: 15.10.2021).
7. Бердій Т.С. Співвідношення етнічної та національної ідентичностей: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Донецьк, 2007. 20 с.
8. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2012. 20 с.
9. Бичко О.В. Профілі української ідентичності : соціально–психологічний аналіз : монографія. Київ: Київський університет, 2007. 281 с.
10. Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2004. 20 с.
11. Борисов В.В. Теоретико–методологічні основи формування національної самосвідомості : монографія. Київ: АПП, 2013. 518 с.

- 12.Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ : Беркут, 2000. 63 с.
- 13.Булах І. С. Психологія особистісного зростання студента : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
- 14.Васильченко О.М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»–концепції університетської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 19 с.
- 15.Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов [пер. с англ. А. Д. Шмелёва]. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
- 16.Вирост Й. С. Національна самосвідомість : проблеми визначення й аналізу. *Філософська та соціологічна думка*. 2009. № 7. С. 11–19.
- 17.Витгенштейн Л. Философские исследования. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Москва : Прогресс, 1985. С. 79-128.
- 18.Відображення гендерних стереотипів у структурі та семантиці фразеологізмів сучасної німецької мови [Електронний ресурс]. URL: <http://pinchukfund.org/storage/students/works/2009/600.doc> (дата звернення: 25.10.2021).
- 19.Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / под ред. А. Р. Лурия, М. Г. Ярошевского. Москва, 1982.
- 20.Гальперин П. Я. Языковое сознание и некоторые вопросы взаимоотношения языка и мышления. *Вопр. философии*. 1977. № 4. С. 95-101.
- 21.Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию [пер. С нем. под ред. Г. В. Рамишвили]. Москва: Прогресс, 1984. 397 с.
- 22.Гуменюк Г.М. Формування національної самосвідомості учнів середнього шкільного віку засобами туристсько–краєзнавчої роботи : монографія. Івано–Франківськ : Плай, 2000. 158 с.

23. Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання : історико–теоретичний вимір : монографія. К.: САММІТ–КНИГА, 2010. 432 с.
24. Денисенко С. Н. Роль концепту мовної картини світу в антропоцентричній лінгвістичній парадигмі / С. Н. Денисенко, О. В. Романчук, О. В. Матвіяс, У. М. Проценко. *Наукові записки. Серія “Філологічна”*. Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2010. Вип. 16. С. 95–99.
25. Добровольська Н.О. Розвиток національної свідомості як складової національно–культурних традицій у процесі вивчення студентами спецкурсу «Українська мова». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. Запоріжжя, 2008. Вип. 33. С. 217–222.
26. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності на уроках української мови Київ, 1997. 234 с.
27. Ейгер Г.В., Раппорт И.Л. Язык и личность. Харьков, 1991. 234 с.
28. Євтух В.Б. Етнічність : енциклопедичний довідник. Київ: Фенікс, 2012. 456 с.
29. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2002. № 32. С. 51–53.
30. Жигайло Н.І. Психологія духовного становлення студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2010. 35 с.
31. Захарченко Р. О., Москалець В. П., Руденко Ю. Д. та ін. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості. Київ, 2008. С. 14–28.
32. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. Москва: Рус.язык, 1989. 213 с.
33. Іващенко В. Л. Термін “концепт” в контексті лінгвістичних методів дослідження. *Мовні й концептуальні картини світу*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 182–191.

34. Ільницький Р. Про єдність і роз'єднання (думки з приводу статті Богдана Цимбалістого). *Сучасність*. 1982. № 7-8.
35. Каламаж Р. В. Психологія професійної самосвідомості студентів : навчально–методичний посібник. Острог : Вид–во НУ «Острозька академія», 2015. 200 с.
36. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва, 2004.
37. Карлова В.В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект : автореф. дис. ... д–ра наук з держ. упр. Київ, 2013. 36 с.
38. Квас О.В. Вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання : автореф. дис. ... канд. психол. наук. К., 2003. 20 с.
39. Кобозєва Є. М., Осипова Н. Є. Методи та підходи до дослідження корпоративної культури організації. *Науковий вісник Південного інституту менеджменту*. 2019. № 3. С. 52-56.
40. Коваленко А.Б., Корнев М.Н. Соціальна психологія: підручник. Київ : Геопринт, 2006. 400 с.
41. Ковальова Т. В. Мовний компонент національної самосвідомості як визначальний чинник мовної політики держави. *Публічне управління: теорія та практика: Зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління*. Харків : Вид-во “ДокНаукДержУпр”, 2010. № 3–4. 432 с. С. 161-165.
42. Крячко В. Соціодіагностичний ракурс української ментальності: монографія. Київ: «Інтерсервіс», 2012. 248с
43. Кутняк І.М. Національна свідомість у контексті антропологічно–екзистенційного виміру. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2004. №41. С.14–22.
44. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: [монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.

45. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира. *Язык и сознание: парадоксальная рациональность*. Москва: Институт языкознания РАН, 1993. С. 16-21.
46. Лозко Г. Етнологія України : теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: монографія. Київ: АртЕК, 2001. 304 с.
47. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 144 с.
48. Маковська О. О. Концептуалізація наукового знання як процес як процес когнітивної лінгвістики. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2010. Вип. 16. С. 183–190.
49. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
50. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ: КММ, 2006. 240 с.
51. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: [монографія]. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. 449 с.
52. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288с.
53. Махній М. Номoетніkos: психологія і культура. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. 400 с.
54. Махній М.М. Етнопсихологія і міжкультурна комунікація. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. 256 с.
55. Мацько Л. Мовна особистість Тараса Григоровича Шевченка як чинник формування українських філологів [Електронний ресурс]. *Волинська філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 174-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vftk_2013_15_22ст.177 (дата звернення: 17 листопада 2021 року)

- 56.Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. / Кол.авторів під керівн. С.Ю.Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2002.
- 57.Мискін С. В. Професійне самовизначення мовної особистості. *Питання психолінгвістики*. 2013. № 18. С. 66-77.
- 58.Михальчук Ю.О. Психолого–педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 19 с.
- 59.Москалець В.П. Духовні цінності українського народу. Київ-Івано–Франківськ: Плай, 1999. 279 с.
- 60.Навчальні програми для 10-11 класів. Українська мова (рівень стандарту). URL: <http://serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 17 листопада 2021 року)
- 61.Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: «Фенікс», 1995. 46 с.
- 62.Озимінська С. О. Лінгвістичний аспект аргументації у медіа-дискурсі: порівняльний аналіз матеріалів інформаційно-аналітичних телекомпаній Аль-Джазіра та Сі-Ен-Ен. *Наукові записки. Серія “Філологічна”*. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010. Вип. 16. – С. 232–240.
- 63.Орбан–Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.
- 64.Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. Воронеж : Истоки, 2003. 195 с.
- 65.Попович Л. Стереотип мови в українській мовній картині світу URL: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1866> (дата звернення 15 червня 2021 року).
- 66.Павленко В.М. Етнопсихогенез : феноменологія, фактори, механізми: автореф. дис. ... докт. психол. наук. Дніпропетровськ, 2006. 24 с.
- 67.Павленко В.М., Таглін С.О. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ : Сфера, 2009. 408 с.

- 68.Першай А. Пространство трансгендера: язык, культура и гегемония пола. *Takaya: Такие тексты*. 2004. № 3. С. 1–9.
- 69.Піонтковська Д.В. Особливості валентності національної ідентичності студентської молоді. *Психологічні перспективи*. 2014. Вип. 24. С. 263–272.
- 70.Піонтковська Д.В. Програма розвитку національної ідентичності студентської молоді. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог: «Острозька академія», 2015. Вип. 1. С. 163–172.
- 71.Пірен М.І. Основи етнопсихології. Київ : ІЗМН, 1998. 436 с.
- 72.Погодіна А. В., Крилова С. Д. Моделі корпоративної культури вузів. *Психологічна наука та освіта*. 2008. № 5. С. 92-97.
- 73.Попова З. Д., Стернин И. В. Когнитивная лингвистика. Воронеж: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
- 74.Потапенко О.І., Потапенко Г.І., Кожуховська Л.П. та ін. Методика навчання української мови у ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс. Київ: Міленіум, 2006.
- 75.Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / под ред. А.А. Реана. СПб. : Прайм–ЕВРОЗНАК, 2005. 416 с.
- 76.Психологічний словник. URL: <https://psycholog.klasna.com/uk/site/psikhologichnii-slovnik.html> (дата звернення: 15.09.2021).
- 77.Психологія самосвідомості : історія, сучасний стан та перспективи дослідження / За ред. С.Д. Максименка, М.Й. Боришевського. Київ : «Любіть Україну», 1999. 317 с.
- 78.Редькіна Г.М. Національна свідомість населення України в умовах державної незалежності: автореф. дис... канд. політичних наук. Київ, 2008. 22 с.
- 79.Російський асоціативний словник : в 2 т. Т 1 : Від стимулу до реакції : близько 7 000 стимулів / Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова,

- Н. В. Уфімцева, Ю. А. Сорокін, Є. Ф. Тарасов. М.: Астрель: АСТ, 2002. 784 с.
- 80.Семегін Т. С. Еволюція терміна “концепт” в науковій парадигмі. *Наукові записки. Серія “Філологічна”*. Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2010. Вип. 16. С. 266–269.
- 81.Сепир Э. Статус лингвистики как науки. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. / Пер. с англ. Москва: Прогресс, 1993. С. 259-265.
- 82.Сидоренко Н.М. Гендерні детермінанти в інформаційній площині України. *Філософсько-антропологічні студії’ 2001* : Київ : Стилос, 2001. С. 197–209.
- 83.Скубашевська Т. Розвиток мовних стратегій та їх роль у зміцненні міжкультурного діалогу. *Мультиверсум : [філософський альманах]*. Випуск 42. С. 108–116.
- 84.Суковата В. Стереотипи підприємництва у масовій свідомості: гендерний аналіз. *Соціологія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 131–143.
- 85.Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ: Каравела, 2015. 264 с.
- 86.Савчин М.В., Василенко Л.П., Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2006. 356 с.
- 87.Селіванова О. Мовленнєвий вплив в комунікативній взаємодії. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 223-229.
- 88.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 371 с
- 89.Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Києво-Могилян. акад., 2012. 118 с.
- 90.Селютін А. А. Корпоративна культура як сукупність текстів: лінгвокультурологічний аналіз : дис канд. філол. наук. Челябінськ, 2007. 126 с.

- 91.Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
- 92.Симоненко Т. Формування національно-мовної особистості на уроках української мови в 5-7 класах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» Київ, 2000. 32 с.
- 93.Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття. *Українська мова і література в школі*. 2005. №3. С. 2-4.
- 94.Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості: автореф...доктора психол. Наук. Київ, 2005. С.8-20.
- 95.Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.
- 96.Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1977. 695 с.
- 97.Стельмахович М. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах. Київ: Рад.школа, 1981. 198 с.
- 98.Текст Кубрякова Е. С. и его понимание. *Русский текст*. 1994. № 2. С. 18–27.
- 99.Угринюк Р. В. Проблема узгодження категорій “поняття, значення, концепт”. *Мова і культура*. 2007. Вип. 9. С. 224–228.
100. Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. *Українська мова і література в школі*. 2013. №1.
101. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. [пер. с англ.] *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 52–92.
102. Хайдеггер М. Время картины мира. *Время и бытие: статьи и выступления* /; [пер. с нем. ; комм. В. В. Библихина]. Москва : Республика, 1993. С. 41–63.
103. Харченко Є. В. Моделі мовної поведінки у професійному спілкуванні: монографія. Челябинськ: Вид-во ЮУрГУ, 2003. 336 с.

104. Чернишова Л. А. Професійна мовна картина світу: загальне та обумовлене. *Вісник Московського державного обласного університету. Серія: Лінгвістика*. 2011. № 6, т. 2. С. 98-102.
105. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: ПРАПОР, 2005. 486 с
106. Этнокультурная специфика языкового сознания. Москва: Институт языкознания РАН, 1996. 396 с.
107. Языковое сознание: формирование и функционирование. Отв. ред. Н.В. Уфимцева. Москва: Институт языкознания РАН, 1998. 256 с.
108. Horecký J. Jazykové vedomie. *Jazykovědný časopis*. 1991. R. 42. № 2. S. 81.